

De Heilige Andreas

86

ca. 1630

Resten van een onleesbare signatuur (?) rechtsboven

Doek, 99,6 x 80,2 cm

Museums Trust (York Art Gallery), York, inv. 523

Œuvrecat. A1

Andreas was de oudere broer van Simon Petrus, met wie hij als visser in Kapernäum aan het meer van Gennesareth woonde. Aanvankelijk een aanhanger van Johannes de Doper, was hij aanwezig bij de doop van Christus en werd hij door hem als eerste discipel beroepen (Johannes 1:40-42). Andreas' hoge positie in de apostelhiërarchie laat zich ook aflezen aan het feit dat hij – samen met Petrus, Jacobus en Johannes – tot de vier discipelen behoorde met wie Christus zijn visioen van het einde der tijden deelde (Marcus 13:3-37). In Patras stierf de apostel de marteldood, vastgebonden aan een kruis, dat pas vanaf de dertiende eeuw in de kunst de typische x-vorm heeft. Sinds de late Middeleeuwen is het staande Andreaskruis het vaste attribuut van de apostel en een vaak voorkomend heraldisch motief, dat onder andere ook in het Amsterdamse stadswapen te vinden is.

Backer toont de apostel als driekwartfiguur, staand voor het Andreaskruis waarvan de balken achter zijn hoofd aan de rechter beeldrand zichtbaar zijn. Met zijn linker elleboog steunt hij in de vork van het kruis. Het onderkleed en de zware bruine mantel steken slechts zwak tegen de achtergrond af. De sterke lichtinval van links accentueert het gegroefde voorhoofd en de in elkaar geslagen handen.

Backers *H. Andreas* is herhaaldelijk met zijn *Cijnspenning* in Stockholm in verband gebracht.¹ De kleurigheid en de brede, zware plooi van de gewaden rechtvaardigen dit. Ze zijn typerend voor de erfenis van Lambert Jacobsz. en blijven kenmerkend voor Backers schilderijen. Ook is er sprake van een zekere verwantschap tussen Andreas en de in profiel geziene figuur van Petrus, die Christus in de *Cijnspenning* de munt aanreikt. Dit geldt vooral voor de doorwerktheid van de grove, krachtige handen, maar er zijn ook overeenkomsten in de fysionomie van de figuren. Of het hier om hetzelfde model gaat, is echter twijfelachtig omdat profiel-gezichten zich moeilijk laten vergelijken met gezichten en face. Een datering van de *H. Andreas* in of kort na 1630 is plausibel.² Voorstellingen van religieuze, enkele figuren in groot formaat zijn in het oeuvre van Lambert Jacobsz. minstens vanaf 1629 aan te wijzen, zoals diens *Apostel Paulus* in Leeuwarden.³ Vergelijkbare werken van Rembrandt, zoals bijvoorbeeld diens *Apostel Petrus* uit 1632 in Stockholm, zijn mogelijk eerder door voorbeelden van Backer geïnspireerd dan omgekeerd.⁴ Sterker dan de verwantschap met werken van Rembrandt is die met bepaalde schilderijen van Jan Lievens. Hierbij dient in de eerste plaats diens *Apostel Paulus* in de Bremer Kunsthalle te worden genoemd (fig. 1), die mogelijk al rond 1629/30 is ontstaan.⁵ Het is waarschijnlijk dat Backer al in zijn tijd in Leeuwarden met schilderijen van Lievens in aanraking kwam, omdat zijn leermeester Lambert Jacobsz. er blijkens zijn inventaris van 1637 meerdere in zijn bezit had.⁶

Er zijn aanwijzingen dat Backers *H. Andreas* zich in 1637 nog in Leeuwarden bevond. In de genoemde inventaris van Lambert Jacobsz. wordt onder nr. 2 genoemd: 'nog 4 Apostolen sonder lijst conterfeitsels grot op doecken van Mr Jacob Ariens [Jacob Adriaensz. Backer]'.⁷ Als

Fig. 1 Jan Lievens, *Apostel Paulus*, ca. 1629/30, doek, 110,5 x 101,5 cm, ca. 1629/30, Kunsthalle, Bremen

de *H. Andreas* zich daadwerkelijk onder deze schilderijen bevond, dan spreekt ook dit voor een ontstaan in Leeuwarden.

Het is onwaarschijnlijk dat de *H. Andreas* oorspronkelijk deel uitmaakte van een door Backer geschilderde reeks van twaalf apostelen. Voor zulke series was de markt in de overwegend protestante Noordelijke Nederlanden maar zeer klein. Complete series zijn daarom hier – buiten de grafiek – uit de zeventiende eeuw ook niet bekend. Ook de aan Rembrandt toegeschreven apostelvoorstellungen uit de jaren vijftig en zestig vormen geen homogene serie, mede omdat de apostelen en evangelisten dan op een iconografisch ongebruikelijke manier gecombineerd zouden zijn.⁸ In de katholieke Zuidelijke Nederlanden kwamen complete series apostelen daarentegen vaker voor, bijvoorbeeld van de hand van Rubens of Van Dyck. Als beeldtype is Backers *H. Andreas* verwant met de ongeveer even grote Andreas-voorstelling in de – door Rubens vóór 1618 voor de Hertog van Lerma gemaakte – zogenoemde serie van de 'Apostolado Lerma' in het Prado te Madrid.⁹ Een direct verband is er evenwel niet, aangezien de Andreas van Rubens zich door het hoge voorhoofd en bruine haar duidelijk van Backers apostel onderscheidt. ♪ v m

1 Œuvrecat. A3. Zie Cavalli-Björkman 1992, pp. 132-133; Van den Brink 1997, pp. 180, 185 met noot 30; Cavalli-Björkman 2005, pp. 59-60, nr. 78 en recent Cavalli-Björkman in Kopenhagen 2006, p. 216.

2 Sumowski (I, p. 195, bij nr. 16) dateert het schilderij rond 1630. Brown in Yokohama/Fukuoka/Kyoto 1986, pp. 73 en 156 dateert het 1630/35 op grond van 'a debt to Rembrandt's large-scale religious figures painted in an exuberant Baroque manner in the mid-1630's'.

3 Vgl. Manuth 2005, pp. 52-53, afb. 11 en recent Bakker 2008, p. 378, afb. 80.

4 Dit werd al terecht door Blankert en Blokhuis benadrukt in Melbourne/Canberra 1997, p. 106, bij nr. 7, afb. 7d. Voor Rembrandts *Apostel Petrus* zie CRP 11, A46. Voor de invloed van Backer aan het begin van de jaren dertig op de ontwikkeling van de Amsterdamse historieschilderkunst en daarmee ook op Rembrandt, zie Blankert 1982, p. 37.

5 Sumowski III, p. 1796, nr. 1240.

6 De inventaris als gepubliceerd in Bakker 2008, pp. 289-291; zie vooral nrs. 10, 12 en 22.

7 Geciteerd naar Bakker 2008, p. 290, nr. 2.

8 Zie hiervoor Washington/Los Angeles 2005.

9 Voor apostelseries van Rubens, zie Vlieghe 1972, nrs. 6-18 met afb.; voor Andreas zie p. 40, nr. 8 met afb. Voor Van Dycks serie, zie Lammertse 2002 en Barnes, De Poorter, Millar, Vey 2004, pp. 67-80, nrs. 1.51-78.

